

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг
долзарб муаммолари. -2022. -№ 3(6).

ISSN: 2181-1342 (Online)

<https://scienceproblems.uz>

Педагогика фанлари

Жумабоев Наби Пардабоевич

Гулистон давлат университети таянч
докторанти nabi_jnr@mail.ru +99899 6421785

БАДИЙ ВА МАЪНАВИЙ МЕРОСНИ ЎРГАНИШДА ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИ ҒОЯЛАРИНИНГ ЎРНИ

Аннотация: мақолада Шарқ мутафаккирларининг одоб-ахлоқ, бадий қадрият, бадий мерос масалаларидаги қарашлари тўғрисида сўз юритилган. Шунингдек, мутафаккирларнинг ижодий фаолиятидаги таълим-тарбияга оид ёндашувлар, зоялар, қарашлар тўғрисида маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: шарқ фалсафаси, хулқ-атвор, таълим ва тарбия, инсонийлик, бадий қадрият, бадий мерос, маънавий мерос.

Жумабоев Наби Пардабоевич

Базовый докторант Гулистанского государственного
университета, nabi_jnr@mail.ru +99899 6421785

РОЛЬ ИДЕЙ ВОСТОЧНЫХ МЫСЛИТЕЛЕЙ В ИЗУЧЕНИИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО И ДУХОВНОГО НАСЛЕДИЯ

Аннотация: в статье рассматриваются взгляды восточных мыслителей на вопросы нравственности, художественной ценности, художественного наследия. Также имеются сведения о подходах, идеях, взглядах на воспитание в творчестве мыслителей.

Ключевые слова: восточная философия, поведение, образование и воспитание, гуманизм, художественная ценность, художественное наследие, духовное наследие.

Jumaboev Nabi PardaboevichBase doctoral student of Gulistan State
University nabi_jnp@mail.ru +99899 6421785

THE ROLE OF THE IDEAS OF EASTERN THINKERS IN THE STUDY OF ARTISTIC AND SPIRITUAL HERITAGE

Abstract: the article discusses the views of Eastern thinkers on issues of morality, artistic value, artistic heritage. There is also information about the approaches, ideas, views on education in the creative work of thinkers.

Keywords: oriental philosophy, behavior, education and upbringing, humanity, artistic value, artistic heritage, spiritual heritage.

Kirish

Биз фарзанд тарбиясида мутафаккирларнинг қарашлари, олимларнинг фикрларини ўрганар эканмиз, беихтиёр миллатимизга хос бўлган ахлоқий, тарбиявий фазилатлар кўз ўнгимизда гавдаланади. Шунингдек, илк тарбия, самимий муносабат, гўзал муомала оиладан ота-оналаримизнинг намунаси тимсолида шаклланади. Шу билан бир қаторда тарбия ва таълим мадрасаларда олиб борилган. Биринчидан мадрасада таълим олувчиларга қўйилган қатъий интизом бўлса, иккинчи томондан илм олувчи талаблар ҳам интизом асосида мукамал билим олишлари имконияти юзага келган. Ўқувчиларнинг дарсларга узлуксиз қатнашишларини таъминлаш мақсадида доимо қаттиқ назоратга олинган. Жумладан, ўқувчи узрли дарс қолдирса, ўқитувчи бошқа бир ўқувчини юборган ва шунда ҳам дарсга келмаса, ўқувчининг отасини бундан хабардор қилган. Бу албатта ўша вақтларда таълим тизимида бўлган эътиборнинг ниҳоятда юқори эканлигидан далолат қилса, бир томондан ота-оналар назорат қилишган бўлса, иккинчи томондан таълим масканида фаолият олиб боровчи устозлар ҳам ўз навбатида масъуллиги қатъий талаблар асосида олиб борилганлигини кўришимиз мумкин бўлади. [1:9]. Қуйида Шарқ мутафаккирларининг таълим-тарбия ҳақидаги қарашларини келтириб ўтиш мумкин. Жумладан, Абу Наср Форобийнинг: “Инсон ўз бахтига эришишда гўзалликни кўриши ва ҳис қилишининг ўзи етарли эмас, бунинг учун гўзалликни ярата олиши муҳимдир”, – деган фикрларида олам-олам маъно бор. Мутафаккирнинг бу фикрида бугунги ота-оналаримиз ўзлари намуна бўлган ҳолда оилаларида, ишларида, рўзгорларида, уй тутишларида, ўзаро муносабатларида, юриш-туришларида, кийинишларида, саломатликларида, фарзанд тарбиясида, улар билан бўладиган муомалада гўзалликни ярата олишлари зарур, деган гоё ўз аксини топган. Аждодларимиз ҳам ўзлари намуна бўлган ҳолда ўз фарзандларига панду насихатлар қилганлар. Жумладан, Абу Наср Форобий: “Ҳар инсон касбкорини мукамал билмоғи, яхши тарбия олмоғи, яхши хулқ-атворга, фазилатларга эга

бўлмоғи керак”, – деган экан. Араб ҳикматларининг бирида: “Уч нарса киши ақлини пешлайди: бири олимлар ва кексалар билан суҳбат, иккинчиси ҳаётий тажриба, учинчиси чидам ва сабот билан интилиш. Инсон икки нарсанинг каддини фақат йўқотгандагина билади: бири ёшлик, бири соғлиқ”, – деб таъкидлангани бежиз эмас [2:11]. Дарҳақиқат, инсон одамлар орасида яшар экан, ўзаро муомала ва муносабатда бўлади ҳамда ўша жамиятдаги инсонларнинг ахлоқи, тарбияси кўзгусида яшайди, унга кўникиб кетади.

Турли манбаларда Мирзо Улугбек (1394-1449) аниқ фанлар бир қаторда адабиётшунослик, тилшунослик, мусиқа ва тарих фанларини пухта билган аллома сифатида таърифланади. Ҳақиқатан унинг раҳбарлигида яратилган “Тарихи арба улус” (“Тўрт улус тарихи”) китоби Улугбек тарих ҳақида пухта билимга эга бўлганлигини кўрсатади. Умуман, “Тарихи арба улус” китоби Чингиз хонлигининг Улуғ юрт, Олтин Ўрда, Хулагу ва Чиғатой улусларининг тарихи ёритилган қимматли асардир. Унда ва яна Улуғбекнинг бошқа асарларида болаларга бериладиган таълим-тарбиянинг мазмуни, ўқитувчининг вазифалари ифодаланган.

Улугбек болаларни баркамол инсон бўлиб етишиши учун уларни ўқитиш ва тарбиялаш зарурлиги, турли билимларни ўрганишга қизиқтириш кераклигини қайд қилган. Болаларнинг ўқишдан совушига сабаб аввало, ўқитувчилардаги разолат эканлиги, бундай ўқитувчилар яроқсиз усуллар билан ёшларнинг билим олишга қизиқишини сўндириши мумкинлиги таъкидланган. Унинг фикрича, тарбиячи аввало, ўзини тарбиялаши, яъни билим ва маҳоратини муттасил ошириб бориши лозим. У: “Билимларни эгаллаш жуда ҳам қийин ва машаққатлидир бунга эришиш учун ҳаётни ўрганиш, хормай-толмай шуғулланиш, ўз ақлини такомиллаштириш лозим”, деган эди [3:107-108]. Улугбек муаллимлар турли вазиятларда ўзини муносиб тута билиши, ўз обрўсини сақлаши, дарсни қизиқарли ўтиши, мадрасада тартиб-интизом ўрнатиши кераклигини батафсил таърифлаган.

Алишер Навоий – нафақат буюк шоир, ўзбек адабиётининг асосчиси, илк бора “Хамса” асарини туркий тилда яратган буюк мутафаккир ҳам эди. Унинг бир қанча насрий асарлари ўзбек тилига бағишланган. Ўзининг “Мажолис ун-нафоис”, “Муҳокаматул-луғатайн”, “Мезон ул-авзон” каби асарларида ўзбек тилининг имкониятларини кўрсатиб берган. “Муҳокамат ул-луғатайн” асарида ўзбек тилини форс-тожик тили билан қиёслаб унинг бойликларини, ўзбек тилининг имкониятлари ниҳоятда чексиз эканлигини исботлаб берган. Ҳолбуки, Навоийгача ўтган бир қанча шоирлар бу тилда асарлар яратиб бўлмади, унинг имкониятлари чекланган, деган қарашларни илгари суришган. Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг таъбирича: “Алишер Навоий назарий ғояларни илгари сурибгина қолмай, балки бу тилда жуда кўп ва хўп асарлар яратган. Алишер Навоий асарларида шунчалик кўп сўзлар ишлатилганки, тўла бўлмаган ҳисоб-китобларга кўра, у ўз ижодида 26 мингдан ортиқ сўз ишлатганлиги аниқланган.

Мутафаккир ўз асарларида бир қатор тўртликларни аёллар, ота-она ва фарзанд муносабатлари таърифига бағишлади. Навоий ижодида аёллар, айниқса, оналарга бўлган чуқур хурмат ва эҳтиром доимо сезилиб туради. Жумладан, “Ифбатли, ширинсўз, хушмуомала, ақлли ва гўзал хулқ аёллар ҳамиша кутбарака, ширин ҳаёт манбаидирлар. Сен ўзингга ёр, махбубу тиласанг, унинг тўғрисиўзлиги, ҳақгўйлиги, юриш-туришига бок” [4:82] – дейди. Албатта, шоир аёлларни бебаҳо сўзлар билан кўкларга кўтарар экан, эркакларни аёл танлашда нималарга аҳамият бериш кераклигини таъкидлаб ўтади.

Мусо Тошмуҳаммад ўгли Ойбекнинг “Навоий” романида инсонийлик, яхшилик, адолат, миллатлараро ва динлараро тотувлик каби эзгу ғояларнинг илгари сурилишини кўришимиз мумкин. Инсон қалбининг қувонч-қайғусини, эзгулик ва ҳаёт мазмунини Навоийдек теран ифода этган шоир жаҳон адабиёти тарихида камдан-кам топилади [2:15]. Биз бу бебаҳо меросдан халқимизни, айниқса, ёшларимизни қанчалик кўп баҳраманд этсак, миллий маънавиятимизни юксалтиришда, жамиятимизда эзгу инсоний фазилатларни камол топтиришда шунчалик қудратли маърифий қуролга эга бўламиз.

Заҳириддин Муҳаммад Бобур (1483-1530) асарларининг мавзуси ранг-баранг бўлиб, уларда инсоннинг маънавий қиёфаси, илм-фаннинг фойдаси, муҳаббат, яхшилик ва ёмонлик тасвирланган. У яратган “Хатти Бобурий” асари араб ёзувини осонлаштиришга қаратилган. Бобур араб ҳарфларининг ости ва устига қўйиладиган диакретик белгилар зер-забар ўрнига ҳарфлар киритишни таклиф қилган. Буюк адиб халқни осонроқ саводли қилиш йўлини излаб яратган мазкур алифбо амалга ошмади. Чунки у исломга шак келтириш билан биробар, деб ҳисобланди.

Бобур таълим-тарбия ҳақидаги ғояларини ўзининг “Бобурнома”, “Мубаййин”, “Рисолаи волидия” каби асарларида баён этган. Бобур инсон камолотининг остонаси оила эканлигини уқтириб, у жараён ниҳоятда қийин ва мураккаблигини ҳис этган эди [3:134-135]. Болаларнинг ахлоқ-одоб қоидаларини ўрганиши кўп жиҳатдан атрофдаги шахсларга боғлиқлигини яхши билган Бобур ўз фарзандларини тарбиялашда тадбиркор, билимдон одамлар билан маслаҳатлашиб, тажрибали фозил ва тарбия кўрган кишилар билан кенгашиб иш тутган. У ўзининг “Эътиқодийя” асарида болаларни ёшлиқдан бошлаб эътиқодли, имонли қилиб тарбиялаш масалаларига эътибор берган.

Абдулла Авлоний: “Таълим ва тарбия узвий боғлиқ жараёнлардур, дарс ила тарбия орасида бироз фарқ бор бўлса ҳам, иккиси бир-биридан айрилмайдурган, бирининг вужуди бирига бойланган жон ила тан кабидур”, — дея таъкидлайди. Авлоний инсонга яхшилик ва эзгулик фақат илм эгаллаш орқали сингади, деган қатъий фикрни билдиради. Илмли, эзгу гоя руҳида тарбияланган кишидагина Ватан туйғуси шаклланади, она юрти ва она тилига муҳаббат уйғонади, садоқати қарор топади. Бу фазилатларсиз комил инсонни тасаввур этиб бўлмайди, деган фикрларни илгари суради.

Юрт равнақи, аввало, унинг фарзандларига, уларнинг маънавий ва жисмоний камолотига боғлиқдир. Шу боис Абдулла Авлоний ёшларни илм, фойдали хунар эгаллашга, китоб мутолаасига ундайди. Шунингдек, Авлоний илмсизни жаҳолат билан тенглаштириб, шундай фикрларни билдиради: “Жаҳолат деб ўқимаган, билимсиз, ҳеч нарсага тушунмайдурган нодонликни айтилуру”, – дейди. “Илм саҳрода – дўст, ҳаёт йўлларида – таянч. Ёлғизлик дамларида – йўлдош, бахтиёр дақиқаларда – раҳбар, қайғули онларда – мадакдор, одамлар орасида – зебу зийнат, душманларга қарши курашда – қуролдир” [5:72]. Мутафаккир: “Тўзаллик юзда эрмас, эй биродар, сўзи ширин киши ҳар кимга ёқар”, “Сўзинг оз бўлсину, маъноли бўлсун, эшитганлар қулоғи дурга тўлсун,” — деб инсонларни хушсухан бўлишга чорлайдики, токи сўзларимиз фарзандларимиз учун намуна бўлсин [2:19].

Фитрат “Раҳбари нажот” асарида ёш авлод тарбияси тўғрисида шундай ёзган: “Дунё курашнинг умумий майдонига ўхшайди ва бу майдоннинг бузрук паҳлавонлари инсонлардир. Бу курашда ғолиб чиқиш учун уч хил қуролга эга бўлиш керак: биринчиси – “Саломатлик”, иккинчиси – “Соғлом фикр”, учинчиси – “Ахлоқи сано” (олий ахлоқийлик). Болаларни баркамол қилиб вояга етказиш учун унинг тарбиясига фақат оилагина жавобгар бўлмасдан, бутун миллат аҳли жавобгардирлар” [6:21]. Фарзанд, унинг тарбияси қадимдан халқимизнинг эзгу орзуси бўлиб келган. Фитратнинг фарзанд тарбияси ҳақидаги бу фикрлари бугун ҳам ўз кучини йўқотгани йўқ.

Юқорида келтирилган парчалардан хулоса шуки, инсон ҳар қандай материални ҳар қандай нуқтаи назаридан ўрганиши ва таҳлил қилиши учун, аввало, илмий ёндашув талаб этилади. Демак, Шарқ алломаларининг эстетик қарашларини уларнинг умумий қарашлари, таълимотларидан ажратиб олиш учун манбанинг мазмуни ва моҳияти, жамият ва инсонлар ҳаётидаги аҳамиятини теран англаб олиш лозим бўлади. Шу маънода Шарқ алломаларининг эстетик қарашларини тадқиқ этиш комплекс ёндашувни талаб этади. Бу борада Э.Юсуповнинг илмий фаолияти андаза вазифасини ўтайди. Олим Шарқ алломаларининг фалсафий қарашларини тадқиқ этар экан, “Инсон ўзини англаши бошқаларни ҳам холис англашга интилиши билан боғланмоғи керак. Бу ҳам Шарқ фалсафасининг асосий қадриятларидандир” [7]. Демак, инсон мукамал шахс бўлиши учун тарихий қадриятлар билан замонавий тенденцияларни мантиқий-тадрижий боғлай олиши, бу боғлиқликнинг эстетик компонентларини англаш бадий қадриятлар,

Шарқ алломаларининг эстетик қарашларини замонавий таълим-тарбия тизимига татбиқ этишнинг педагогик механизмларини ишлаб чиқиш учун асос бўлади. “Шарқ фалсафасидаги яна бир муҳим муаммо – инсоний муносабатлар маданиятининг ахлоқий, ҳуқуқий мезонлари таҳлилидир” [7]. Зеро, олимнинг фикрига кўра, одамлар атрофдагилардан, жамиятдан алоҳида муайян

мақсадларни, амалга ошириши, шу жумладан эстетик мазмундаги хатти-ҳаракатларни амалга ошириши мумкин эмас.

“Шарқ анъаналарига кўра инсоний муносабатларнинг барчасига замин бўладиган маънавий мерос – ахлоқ ва одобдир. Шарқда одамлар ўртасидаги муносабатларда ахлоқий масъулият ҳуқуқий масъулиятдан ҳам устун турган. Демак, Шарқ фалсафаси сиёсатга эмас, балки маънавиятга асосланган фалсафадир” [7]. Эстетик мазмун эса бу фалсафанинг ажралмас таркибий компонентиدير.

Шарқ мутафаккирларнинг педагогик меросида инсон ва табиат муштарақлиги масаласи алоҳида эътибор қаратилган масалалар сирасига кирган. Бу муаммо глобаллашув, ишлаб чиқаришни жадал суръатларда ривожланиши натижасида тобора долзарблашиб бормокда. Шунинг учун ҳам Шарқ мутафаккирларининг инсон ва табиат муносабатларига оид қарашларини ўрганиш ва улардан замонавий бадиий таълим тизимида фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади.

“Шарқ фалсафасида инсон ва табиат бир-биридан ажратилмайди, бир-бирига карама-қарши қўйилмайди ҳам. Шарқ фалсафасига анъаналарига кўра инсон ва табиат бир бутун экосистемадир” [7]. Шунинг учун бадиий таълим ва тарбия, хусусан тасвирий санъат билан боғлиқ долзарб мавзудаги тадқиқотларда ўқувчи-ёшларда табиатни эстетик идрок этиш, табиатга эстетик мунгосабатни шакллантириш каби масалаларга устувор тарзда қараш лозим. Бу борада Шарқ мутафаккирларининг илмий меросини ўрганиш, турли қарашларни таҳлилий-танқидий ўрганиш ва таҳлил қилиш асосида умумлашган вариантда замонавий бадиий таълим амалиётига татбиқ этиш нафақат бадиий таълим, балки инсон ва табиат муносабатларини оптималлаштиришдек долзарб ижтимоий муаммонинг муҳим ечимларидан бири сифатида қаралмоғи лозим.

Таъкидлаш жоизки, таълим-тарбия жараёнида аждодларимиз яратган бебаҳо маънавий-педагогик меросдан фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга. Шарқ мутафаккирлари томонидан яратилган тарбиявий қадриятлар, ёш авлодни ахлоқий жиҳатдан тарбиялашда ҳамон долзарб бўлиб турибди. Бу мерос ёш авлодни ҳар томонлама етук, баркамол шахс сифатида шакллантириш, уларга тўғри таълим-тарбия беришга хизмат қилади, чунки, улар таълимотида инсон одоби, ахлоқи, иймон-эътиқоди, виждони, эркинлиги, оила, фарзанд тарбияси масалалари назарий ва амалий аҳамиятини йўқотмаган [8:10]. Уларнинг тарбиявий қадриятлари, дидактик асарлари бугунги кунда ҳам ёшлар таълим-тарбиясига улкан ҳисса қўшиб келмокда.

Шарқ мутафаккирларининг ижодий фаолиятидаги таълим-тарбияга оид ёндашувлар, ғоялар, қарашларни ёш авлоднинг онгига сингдиришда тарбия усуллари ва воситаларини билиш, ҳаётда улардан тўғри фойдаланиш – олий педагогик таълим жараёнида профессор-ўқитувчиларнинг педагогик маҳоратидаги муҳим хусусиятлардан бири ҳисобланади [9:144]. “Маълумки,

ўзбек халқи азалдан ўзининг болажонлиги, оилапарварлиги билан ажралиб туради. Албатта, фарзандга меҳр қўйиш, уларнинг қорнини тўқ, устини бут қилиш ўз йўли билан, лекин болаларимизни ёшлик чоғидан бошлаб миллий тарбия, ахлоқ-одоб, юксак маънавият асосида вояга етказиш биз учун доимо долзарб аҳамият касб этиб келган. Бу масалага эътибор бермаслик нафақат айрим ота-оналар, балки бутун жамият учун жуда қимматга тушишини ҳам кўпгина мисолларда кўриш мумкин. Ўз-ўзидан равшанки, юқорида зикр этилганидек, бола тарбиясида соғлом насл масаласи ҳам муҳим роль ўйнашини инкор этиб бўлмайди. Ақли расо ҳар қайси инсон яхши англайдики, бу ёруғ дунёда ҳаёт бор экан, оила бор. Оила бор экан, фарзанд деб аталмиш бебаҳо неъмат бор. Фарзанд бор экан, одамзот ҳамиша эзгу орзу ва интилишлар билан яшайди” [10:55-56]. Зеро, ота-боболаримиздан қолган бой маънавий мероснинг ёш авлодни ҳар томонлама юксалиши тизимидаги ўрни ва роли ўзига хос хусусиятга ва кўринишларга эга. Улар ўз асарларида шахс маънавияти, инсонда одоб-ахлоқнинг юксак намуналарини таркиб топтириш, оила, никоҳ, фарзанд тарбияси, ҳалолу-пок меҳнати билан кун кечириш, атроф-муҳит ва табиатга нисбатан оқилона муносабатда бўлишга оид қарашларни баён қилиб келганлар. Маънавий юксак, замонавий илм ва фанни эгаллаган, аجدодларимизнинг бой маънавий меросга соҳиб чиққан авлодни ҳеч қандай ташқи куч, гоё ёки мафкура асло ўз таъсирига тушира олмайди. Бундай авлодни вояга етказган халқнинг истиқболи порлоқ, келажаги буюқдир.

Айни пайтда алоҳида таъкидлаш ўринлики, эстетик қараш деганда материални фақат санъатга, хусусан тасвирий санъатга оид манбалардангина қидириш тушунилмаслиги керак. Бир неча бор таъкидлаганимиздек, кўпгина алломаларнинг (Хоразмий, Фарғоний, ибн Сино, Форобий, Улугбек ва б.) эстетик қарашлари уларнинг илмий ва дидактик асарларида, ижодий фаолиятлари маҳсулотларида баён этилган. Шу маънода адабиётшунос олим профессор Боқижон Тухлиевнинг фикрига кўра, Юсуф Хос Ҳожиб, Жаҳон отин Увайсий каби олим ва шоираларнинг ижодий меросини ўрганиш, уларнинг таълимий ва тарбиявий аҳамиятини аниқлаш ва улардан замонавий таълим тизимида фойдаланишнинг педагогик шарт-шароитлари, механизмларини ишлаб чиқиш замонавий педагогиканинг долзарб муаммоларидан биридир [11:19]. А.Навоийнинг ва темурийларнинг хомийлиги туфайли тасвирий санъат ўта талабга жавоб берадиган даражада ривожланган [12:69]. Бевосита тасвирий санъат нуқтаи назаридан ёндашадиган бўлсак, Шарқ мутафаккирларидан Алишер Навоий ҳамда Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг маънавий-маърифий, бадий мероси алоҳида эътиборга молик. Навоий ўз даврида замондош хунармандлар, айниқса, хаттотлар, мусаввирлар, наққошлар, муқавасозларнинг ижодий меҳнатига юқори баҳо берганлиги замонавий шароитда амалга ошириладиган бадий таълим учун, аввало, таълим мазмунининг тарихий-

миллий негизини мустаҳкамловчи, қолаверса, бугунги кун ўқувчисининг бадиий саводхонлик даражасини оширишнинг муҳим манбаи сифатида аҳамиятлидир. Айниқса, Захириддин Муҳаммад Бобурнинг “Бобурнома” асари шунчаки мемуар асар, дидактик манбаигина эмас, балки миллий тасвирий санъатнинг тарихи ва нуфузини кўрсатувчи нодир асар сифатида дунё аҳлини завқлантириб келади. Демак, Шарқ мутафаккирларининг педагогик мероси деганда нафақат улар томонидан айтилган фикр, ёзилган манба, балки уларнинг асарларига оид материаллар ҳам бадиий таълим учун тарихий материал сифатида қўлланиши мумкин. Зеро, “Бобурнома”га ишланган миниатюралар юксак бадиий савияда яратилган, юқори даражадаги эстетик кадриятга дахлдор манба сифатида дунёнинг энг нуфузли музейларида сақланиши бугунги кун ўқувчиси учун нафақат эстетик завқ берувчи манба, балики миллий ғурур туйғусини тарбияловчи восита сифатида ҳам эътиборлидир.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Амонов, М. (2020). Самарқанд мадрасалари (XVIII-XIX асрлар). Scienceproblems. Uz, 2(2). <https://scienceproblems.uz/index.php/journal/article/view/25>
2. М.Фармонова. Шарқ мутафаккирларининг маънавий меросида фарзанд тарбияси. Илмий-услубий қўлланма. Т.: 2020 й.
3. О.Ҳасанбоева, Ж.Ҳасанбоев, Ҳ.Ҳомидов. Педагогика тарихи. Т.: 2004 й.
4. А.Навоий. Ибратли ҳикоятлар ва хислатли ҳикматлар. Т.: “Сано-стандарт”, 2016 й.
5. И.Сувонкулов. Маънавият илдизлари. Қўлланма. Самарқанд.: 2000 й.
6. А.Фитрат. Оила. Т.: Маънавият, 1998 й.
7. Э.Юсупов. Шарқ фалсафаси ва инсонийлик /Жаҳон адабиёти” ж. 2003 йил, 10-сон. Материал Интернетдан олинган (<https://ziyouz.uz/ilm-va-fan/falsafa/erkin-yusupov-sharq-falsafasi-va-insonparvarlik/>).
8. З.Жалилов. IX-XII асрларда Шарқ мутафаккирлари яратган тарбиявий кадриятлардан Олий педагогик таълим жараёнида фойдаланиш технологияларини такомиллаштириш. Автореферат. Т.: 2018 й.
9. Ж.Ҳасанбоев, Х.Тўракулов, И.Алқаров. Педагогика назарияси (Дидактика). Олий ўқув юртлари учун дарслик. Т.: “Фан ва технологиялар”, 2011 й.
10. И.Каримов. Юксак маънавият – енгилмас куч. Т.: “Маънавият” 2009 й.
11. Н.Воҳидова. Шарқ мутафаккирларининг таълимий-ахлоқий қарашлари/ Олий таълим/Высшее образование. 2008. 8.
12. Н.Жумабоев. (2022). Шарқ миниатюра санъатининг эстетик тарбиядаги ўрни. Scienceproblems.Uz, 1(4), 7. <https://doi.org/10.47390/B1342142022N8>